

ХУСУСИЙ КАПИТАЛ АУДИТИДА ТАҲЛИЛИЙ АМАЛЛАРНИ ҚЎЛЛАШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Шеримбетов Иномжон Халилуллаевич

аудит кафедраси катта ўқитувчиси

Тошкент молия институти

E-mail: inom23@gmail.com

ORCID:0000-0001-6704-6853

Аннотация

Мақолада аудиторлик текширувида таҳлилий амалларни қўллашнинг долзарб масалалари кўриб чиқилган. Хусусан, тадбиркорлик субъектида аудиторлик текширув босқичларида таҳлилий амалларни қўллашнинг хусусиятлари, аудитор томонидан амалга ошириладиган ҳаракатлар ҳамда қўлланилган таҳлилий амаллар натижаларидан фойдаланиш тартибини аудитнинг халқаро стандартлари талаблари асосида такомиллаштириш масалалари ёритилган. Шунингдек, мақолада амалий маълумотлар асосида, таҳлилий амалларни қўллаган ҳолда тадбиркорлик субъектининг хусусий капитали ва бошқа кўрсаткичларининг ўзаро алоқадорлиги ўрганилган ва тегишли хулосалар шакллантирилган.

Калит сўзлар: аудит, аудит босқичлари, таҳлилий амаллар, аудитни режалаштириш, моҳияти бўйича амаллар, фаолият узлуксизлиги, хусусий капитал, таҳлил усуллари, омилли таҳлил.

НАПРАВЛЕНИЯ ПРИМЕНЕНИЕ АНАЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕДУР ПРИ АУДИТЕ СОБСТВЕННОГО КАПИТАЛА

Шеримбетов Инамджан Халилуллаевич

старший преподаватель кафедры аудита

Ташкентский финансовый институт

E-mail: inom23@gmail.com

ORCID:0000-0001-6704-6853

Аннотация

В статье рассмотрены актуальные вопросы применения аналитических процедур в аудите. В частности, рассмотрены особенности применения аналитических процедур на этапах аудиторской проверки в хозяйствующем субъекте, действия, совершаемые аудитором, порядок использования результатов применяемых аналитических процедур, а также вопросы совершенствования их на основе международных стандартов аудита. Также в

статье на основе практических данных с использованием аналитических процедур изучена взаимосвязь собственного капитала с другими показателями субъекта и сформированы соответствующие выводы.

Ключевые слова: аудит, этапы аудита, аналитические процедуры, планирование аудита, процедуры по существу, непрерывность деятельности, собственный капитал, методы анализа, факторный анализ.

DIRECTIONS OF APPLICATION OF ANALYTICAL PROCEDURES IN THE AUDIT OF EQUITY CAPITAL

Sherimbetov Inomjon Khalilullayevich

Senior teacher of "Audit" department

Tashkent institute of Finance

E-mail: inom23@gmail.com

ORCID:0000-0001-6704-6853

Abstract

The article deals with topical issues of analytical procedures application in audit. In particular, it considers the features of analytical procedures application at the stages of audit in an economic entity, actions performed by the auditor, the order of using the results of applied analytical procedures, as well as the issues of their improvement on the basis of international auditing standards. Also in the article on the basis of practical data using analytical procedures the interrelation of equity capital with other indicators of the subject is studied and the relevant conclusions are presented.

Keywords: audit, audit stages, analytical procedures, audit planning, substantive procedures, going concern, equity capital, methods of analysis, factor analysis.

Кириш

Аудиторлик хизматлари бозорида рақобат йилдан-йилга ошиб бормоқда, шу боисдан аудиторлик ташкилоти раҳбаридан аудит хизматларининг нархларни кузатиб бориши ҳамда аудиторлик текшируви учун сарфларни назорат қилиши ва мақбул даражагача келтириши талаб этилади. Мазкур ҳолатда текширув ўтказиш учун меҳнат сарфи даражаси муҳим аҳамият касб этади. Меҳнат сарфи даражасини мақбуллаштириш ва аудиторлик далилларини тўплашда таҳлилий амаллар асосий усуллардан

бири ҳисобланади. Таҳлилий амаллар батафсил тестлашдан кўра аудиторни зарур ҳажмдаги ахборот билан кам харажат эвазига таъминлайди.

Шунингдек, юқорида қайд этганимиз каби аудитнинг асосий мақсадларидан бири тадбиркорлик субъектининг фаолият узлуксизлигини, молиявий ресурслардан самарали фойдаланиш учун захираларни аниқлаш, молиявий ҳолатни яхшилаш учун чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ҳисобланади. Бунга эса, албатта, тадбиркорлик субъекти фаолиятини чуқур комплекс таҳлил қилиш орқали эришилади.

Таъкидлаш лозимки, таҳлилий амаллар аудиторлик далилларини олишнинг амали муҳим бўлиб, аудитор томонидан қўлланиладиган мураккаб инструмент ҳисобланади. Бизнинг фикримизча, таҳлилий амаллар аудитор томонидан тўпланган молиявий ва номолиявий ахборотлар ўртасидаги эҳтимолий ва кутилаётган алоқадорликлар асосида молиявий ахборотларни баҳолашни ўз ичига олади. Мазкур жараёнда ахборотларни қиёслашдан тортиб, уларнинг ўзаро боғлиқлигидан келиб чиқиб, мураккаб моделлар қўлланилиши мумкин. Ушбу ҳолатларни эътиборга олсак ҳамда аудиторлик текшируви чекланганлиги, хизмат ҳақи буюртмачи билан шартнома асосида олдиндан белгиланганлиги сабабли аудитор имкон қадар энг самарали амалларни белгилашга ҳаракат қилади.

Адабиётлар шарҳи

Аудиторлик текширувларида таҳлилий амалларни қўллаш юзасидан бир қатор чет эл ва маҳаллий олимлар ўзларининг илмий ишларида кўриб чиқишган.

Таҳлилий амаллар молиявий ҳамда номолиявий маълумотлар ўртасидаги объектив ўзаро алоқаларни ўрганиш асосида молиявий ахборотга баҳо беришни англатади. Таҳлилий амаллар фаолиятга тааллуқли бўлган бошқа маълумотларга зид келадиган ёки кутилган натижалардан сезиларли даражада фарқ қиладиган аниқланган оғишлар ва ўзаро алоқадорларни ўрганишни ҳам камраб олади [1].

Хусусан, маҳаллий олимларимиздан А.Авлоқулов аудиторлик текширувининг асосий мақсади «... холис аудиторлик хулосасини шакллантиришдир. Аудиторлик хулосасини шакллантириш синчковлик билан олиб борилган текширув натижаларига боғлиқ. Мазкур жараёнда таҳлилий амалларни кенг қўллаш мақсадга мувофиқдир. Айнан таҳлилий амаллар аудиторлик далилларининг энг кенг тарқалган ва ишончли усули ҳисобланади»[2], деб таъкидлайди.

И. Чориев «Аудиторлик фаолиятининг сифатини оширишда, унинг

меҳнат ҳамда вақт сиғимини қисқартиришда таҳлилий амаллардан фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади. Таҳлилий амалларни қўллаш орқали молиявий ҳисоботлардаги “риск зона”ларини аниқлаш асосида аниқланмаслик rischi минималлашади, аудиторлик текширувининг сифати ошади ҳамда харажат сиғими қисқаради»[3], деган хулосага келган.

Чет эллик олимлар, Э.А. Аренс ва Дж.К. Лоббекларнинг фикрича, таҳлилий амаллар «... молиявий ҳамда номолиявий маълумотлар орасидаги эҳтимолий муносабатларни ўрганиш асосида молиявий ахборотни баҳолаш, жумладан молиявий ҳисобот маълумотларини аудитор томонидан аниқланган кутиладиган кўрсаткичлар билан таққослашни англатади»[4].

Р. Хейес Р. Дассен ва бошқалар «Таҳлилий амаллар счётлар қолдиқлари ва муайян кўрсаткичларни тўғрилигини асослаш мақсадида қиёслаш ва боғлиқликда ўрганишни назарда тутати. Бундай амаллар аудитор учун вазиятга бир бутун ҳолда қарашга ва келтирилган ахборотлар молиявий мазмунга эгами деган саволга жавоб топишга ёрдам беради» [5], деб қайд этишган.

Юқоридаги фикрлардан кўриниб турибдики, хусусий капитал аудитида таҳлилий амалларни аудиторлик текшируви жараёнида қўллаш бўйича олимларда турлича ёндашувлар мавжуд. Бироқ аудиторлик текшируви босқичларида таҳлилий амалларни қўллаш яхлит ҳолда ўрганилмаган, шу нуқтаи назардан ушбу мавзу бўйича тадқиқотлар олиб бориш бугунги куннинг долзарб масаласи ҳисобланади.

Таҳлил ва натижалар

“Таҳлилий амаллар” номли 520-сон аудитнинг халқаро стандартига мувофиқ, аудиторлик текширувида таҳлилий амалларни қўллаш талаб этилади. Бизнинг фикримизча, таҳлилий амаллар аудиторлик текширувини кам харажат асосида, натижадорлигини таъминлашга имкон яратади. Таҳлилий амаллардан аксарият ҳолларда аудиторлик текширувининг ишончилигини ошириш мақсадида қуйидаги ҳолатларда, яъни:

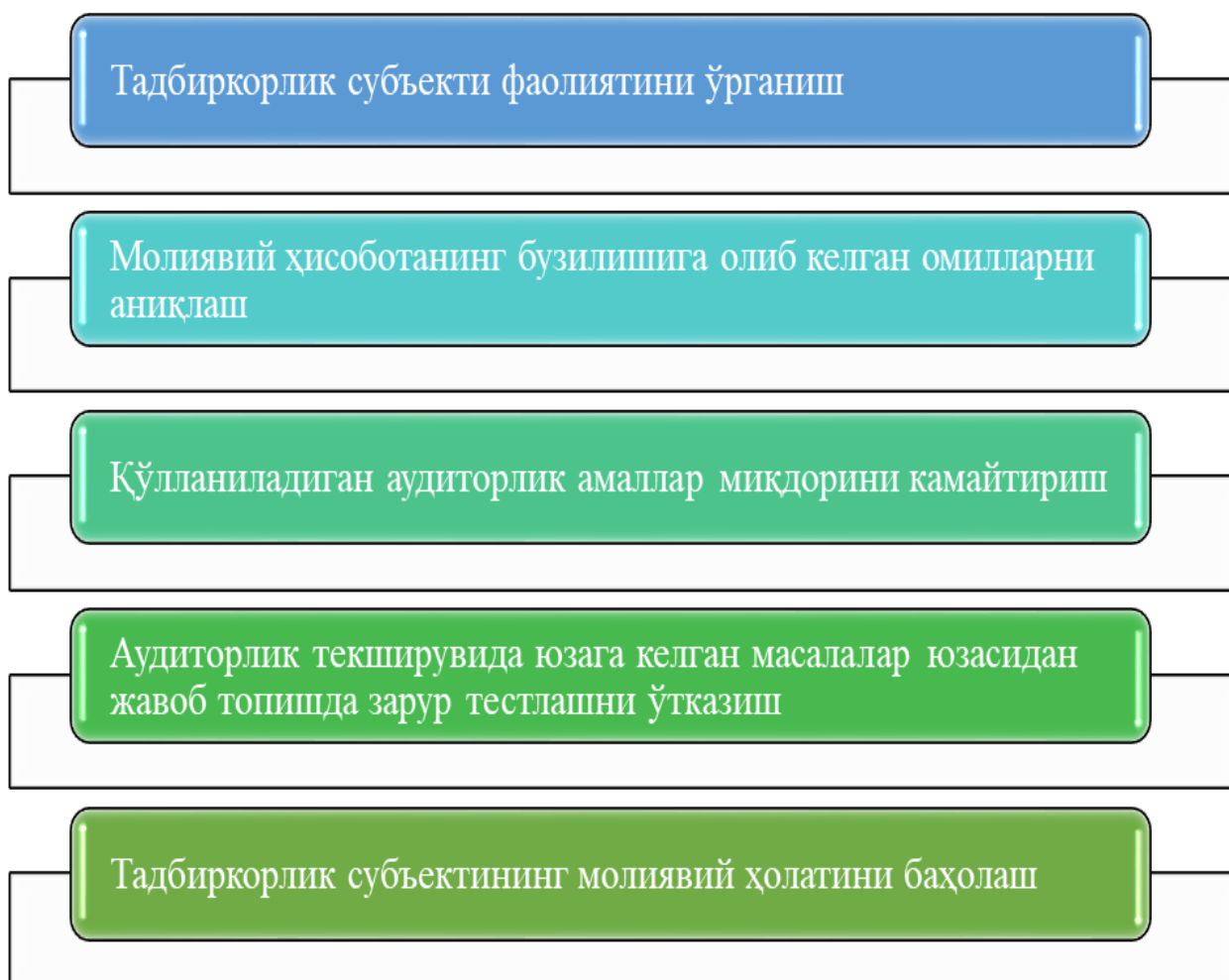
- маълумотлар ўртасидаги объектив ўзаро алоқаларни таҳлил қилиш ҳамда аудиторнинг ташкилот ва унинг фаолияти тўғрисидаги фикрини шакллантиришда;
- ҳақиқатдаги кўрсаткичларни қиёслаш имконини берадиган қийматларни прогноз қилишда;
- текширувга тааллуқли бўлган бошқа маълумотларга зид келадиган ёки кутилган натижалардан сезиларли даражада фарқ қиладиган аниқланган оғишлар ва ўзаро алоқаларни ўрганишда фойдаланилади.

Таҳлилий амаллар моҳияти бўйича текширув амаллари таркибига кириши мумкин. Таъкидлаш жоизки, таҳлилий амаллардан фойдаланиш ташкилот ички назорат тизимининг самарали ва ташқи манбалардан олинган ахборотлар ишончли бўлган ҳолларда мақсадга мувофиқ деб ўйлаймиз.

Таҳлилий амалларни қўллашдан мақсад ўринли ва ишончли аудиторлик далилларини олиш, молиявий ҳисоботлар аудиторнинг тадбиркорлик субъекти ҳақидаги тасаввурларига мослиги даражаси хусусида умумий хулосани чиқариш ҳисобланади. Аудиторлик текширувида таҳлилий амаллардан фойдаланиш йўналишлари 1-чизмада келтирилган.

1-чизма.

Таҳлилий амалларни қўллаш йўналишлари*

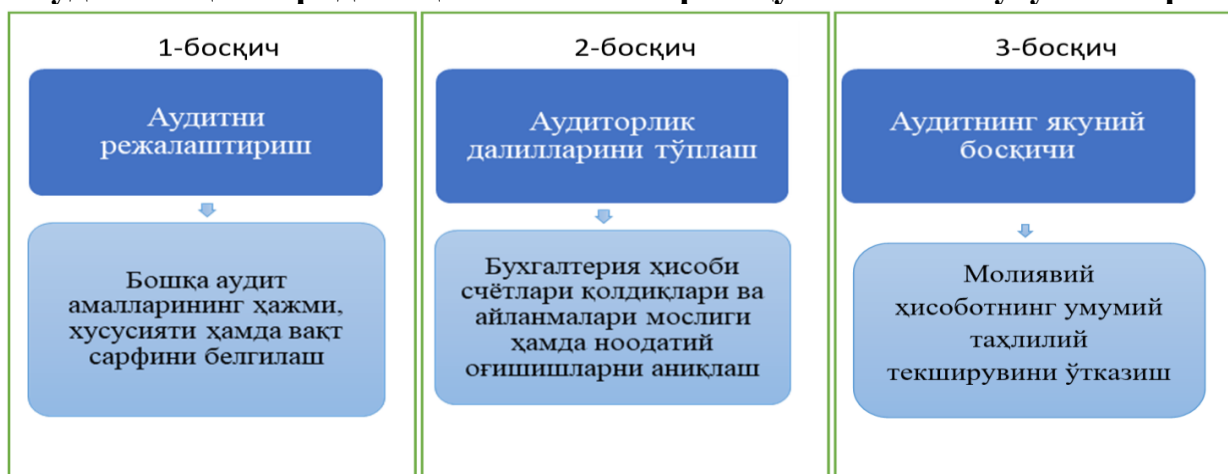

*Муаллиф ишланмаси.

Аудиторлик текширувида қўлланиладиган таҳлилий амаллар иқтисодий жиҳатдан ўзини оқлаши, яъни уни қўллашда сарфлардан кўра натижадорлик юқори бўлиши лозим. Таҳлилий амаллардан аудиторлик текширувининг барча босқичларида фойдаланилади, бироқ ҳар бир босқичда унинг ўзига ҳос хусусияти мавжуд (2-чизма).

2- чизма.

Аудит босқичларида таҳлилий амалларни қўллашнинг хусусиятлари*

*Муаллиф ишланмаси.

Демак, аудиторлик текшируви босқичларида аудитор олдида қўйган мақсадидан келиб чиққан ҳолда таҳлилий амаллардан фойдаланиши мумкин. Бизнинг фикримизча, аудитнинг дастлабки босқичи бўлган режалаштириш босқичида таҳлилий амалларни қўллашдан асосий мақсад қуйидагиларда намоён бўлади:

- тадбиркорлик субъекти бизнес жараёнларини тушуниш;
- ҳисобот даврида молиявий ҳисобот кўрсаткичларидаги ўзгаришларни баҳолаш. Агар аудиторлик текшируви биринчи марта ўтказилмаётган бўлса, жорий йил ҳисоб ва ҳисобот маълумотлари ўтган йил аудит қилинган ахборотлар билан таққосланади;
- текширилиши кутилаётган бўлим бўйича молиявий ҳисоботда юзага келиши мумкин бўлган рисклар даражасини аниқлаш;
- батафсил тестлаш амалини қўллаш кўламини камайтириш. Режалаштириш босқичида таҳлилий амалларни қўллашда ноодатий оғишишлар кузатилмаса, молиявий ҳисоботда муҳим бузиб кўрсатишлар аҳамиятсиз ҳисобланади. Мазкур ҳолатда текширилаётган бўлим бўйича счётлар қолдиқлари ва айланмаларини ўрганиш юзасидан қўллайдиган батафсил тестлаш амалини камайтириш мумкин;
- муҳимлик даражасини баҳолаш мезонларини аниқлаш;
- рискларни баҳолаш ва кутилаётган текширув тўплами ҳажмини режалаштириш;
- моҳияти бўйича амаллар дастурини тузиш.

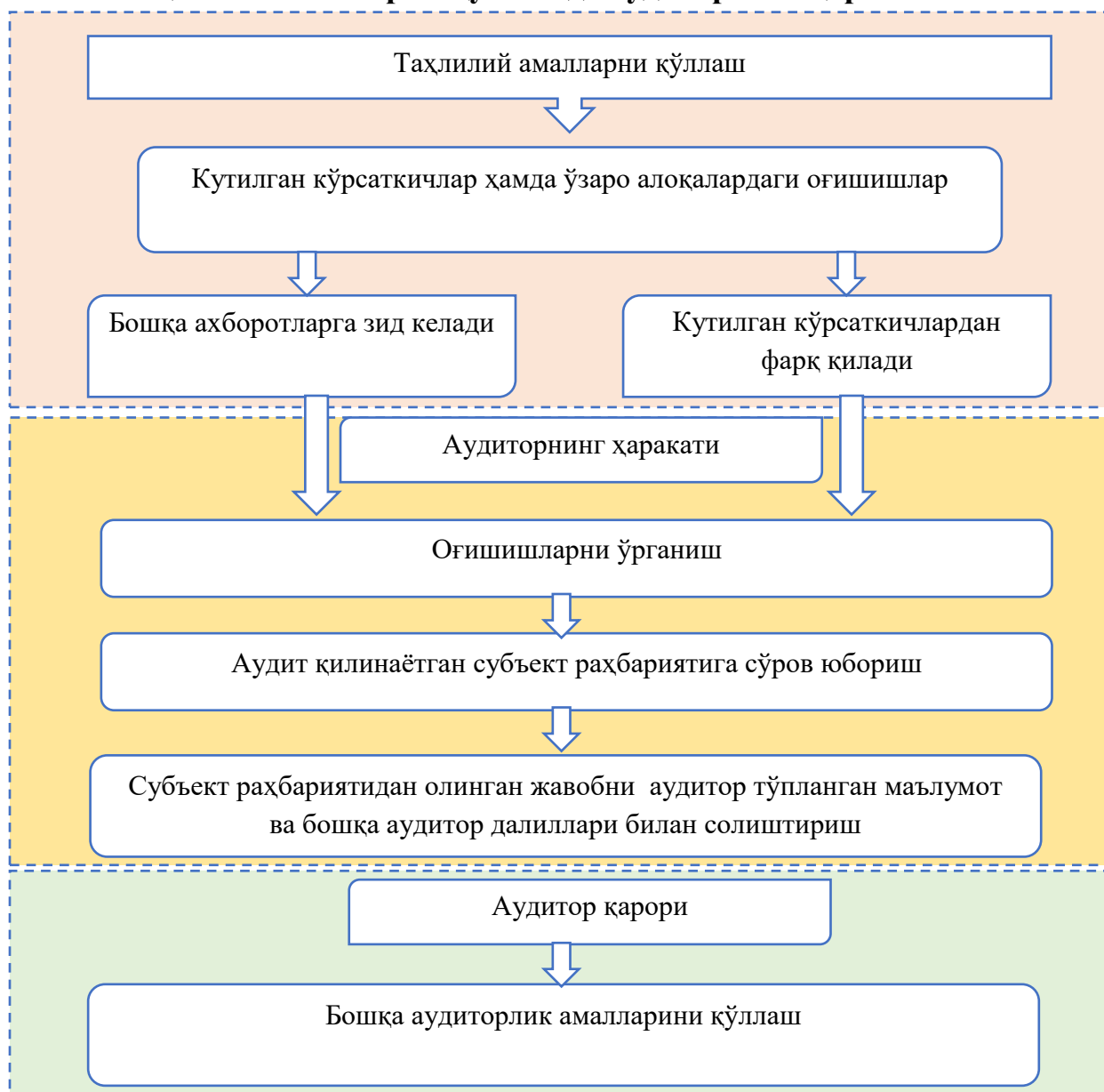
Аудиторлик далилларини тўплаш босқичида таҳлилий амаллардан фойдаланишдан асосий мақсад унинг натижалари асосида аудит қилинаётган бўлим бўйича қўшимча далилларни тўплаш ҳисобланади. Шунингдек, ушбу босқичда таҳлилий амаллар, асосан, молиявий ҳисобот элементлари,

активлар, мажбуриятлар, хусусий капитал, даромад ва харажатлар тўғрисида тадбиркорлик субъекти раҳбарияти томонидан билдирилган тасдиқларга доир далиллар тўплашда қўлланилади. Мазкур ҳолатда барча муҳим оғишишларни батафсил текшириш талаб этилади.

Агар аудитор аниқланган оғишиш бўйича тушунтиришларни етарли эмас деб қарор қабул қилса, молиявий ҳисоботни бузиб кўрсатилган деб таснифлаши ҳамда қўшимча тестлашни амалга ошириши керак. Аудиторнинг мазкур босқичда бажарадиган ҳаракатлари 3-чизмада келтирилган.

3-чизма.

Таҳлилий амалларни қўллашда аудиторнинг ҳаракати*

*Муаллиф ишланмаси.

Бизнинг фикримизча, мазкур босқичда аудитор ноодатий оғишишларнинг минимал ва максимал чегарасини норматив-ҳужжатлар,

ички тартиб-қоидалар, муҳимлик даражаси ёки профессионал мулоҳазасидан келиб чиққан ҳолда аниқлаб олиши лозим. Ушбу ҳолат аудиторга кўшимча тестлаш ўтказиши лозим ёки лозим эмаслиги тўғрисида қарор қабул қилишга ёрдам беради. Демак, аниқланган ноодатий оғишишлар молиявий ҳисоботга ва у билан боғлиқ ахборотларга муҳим таъсир қилса, аудитор бухгалтерия ҳисоби хизмати ходимларидан ушбу ҳолат бўйича тушунтиришлар ҳамда ҳужжатларни талаб қилиб олиши лозим.

Аудиторлик текширувининг якуний босқичида таҳлилий амалларни қўллаш орқали тадбиркорлик субъектининг молиявий ҳолати ва фаолият узлуксизлиги ҳамда аниқланган оғишишларнинг муҳимлиги баҳоланади. Бундан шундай хулосага келишимиз мумкинки, аудиторлик текширувининг мақсади фақат молиявий ҳисоботнинг ва у билан боғлиқ ахборотларнинг ишончлиги тўғрисида хулоса билдиришгина эмас, тадбиркорлик субъекти фаолият узлуксизлиги, яъни фараз қилинган келажакда фаолиятини давом эттира олишини ҳам баҳолаш ҳисобланади. Чунки молиявий ҳисобот айнан шу фараз, фаолиятнинг узлуксизлиги асосида тайёрланади. «Молиявий ҳисоботни тақдим этиш» номли 1-сон Бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандарти тадбиркорлик субъекти раҳбарияти тадбиркорлик субъектининг ўз фаолиятини узлуксиз давом эттириш қобилиятини баҳолашни талаб қилади. Бунда аудиторнинг вазифаси тадбиркорлик субъекти раҳбарияти томонидан молиявий ҳисоботларни тайёрлашда тадбиркорлик субъекти фаолиятининг узлуксизлиги ҳақидаги фараздан фойдаланишнинг мақбуллиги хусусида етарлича тегишли аудиторлик далилларини олиш ва тадбиркорлик субъектининг ўз фаолиятини узлуксиз давом эттириш қобилияти хусусида муҳим ноаниқлик мавжудлиги тўғрисидаги масалани кўриб чиқишдан иборат бўлади.

Таъкидлаш лозимки, таҳлилий амалларни қўллашда тадбиркорлик субъектининг молиявий ва номолиявий ахборотлари, ҳисобот маълумотлари, тармоқ кўрсаткичлари, макроиқтисодий кўрсаткичлар кабилар ахборот манбалари бўлиб ҳисобланади.

Бир қарашда ушбу таҳлил усулларини қўллашда тадбиркорлик субъектининг молиявий-хўжалик фаолияти таҳлили билан аудиторлик текширувида таҳлилий амалларни бир хил экан, деган фикрга келинади. Бизнинг фикримизча, мазкур ҳолатда таҳлил усулларидан фойдаланиш мақсадига эътибор беришимиз зарур бўлади. Хусусан, аудиторлик текширувида таҳлилий амалларни қўллашда аудиторлик далилларини тўплаш ҳамда ишончли аудит хулосасини шакллантириш ҳисобланади. Молиявий хўжалик фаолияти таҳлилида эса, бошқарув қарорларини қабул

қилиш ҳамда қўшимча резервларни аниқлашга эътибор қаратилади.

Таҳлилий амалларни қўллашда қуйидаги таҳлил усулларидан фойдаланиш мумкин(4-расм):

- горизонтал таҳлил;
- вертикал таҳлил;
- коэффициентлар усули;
- омилли таҳлил;
- тренд таҳлили.

4-чизма.

Аудиторлик текширувида қўлланиладиган таҳлил усуллари*

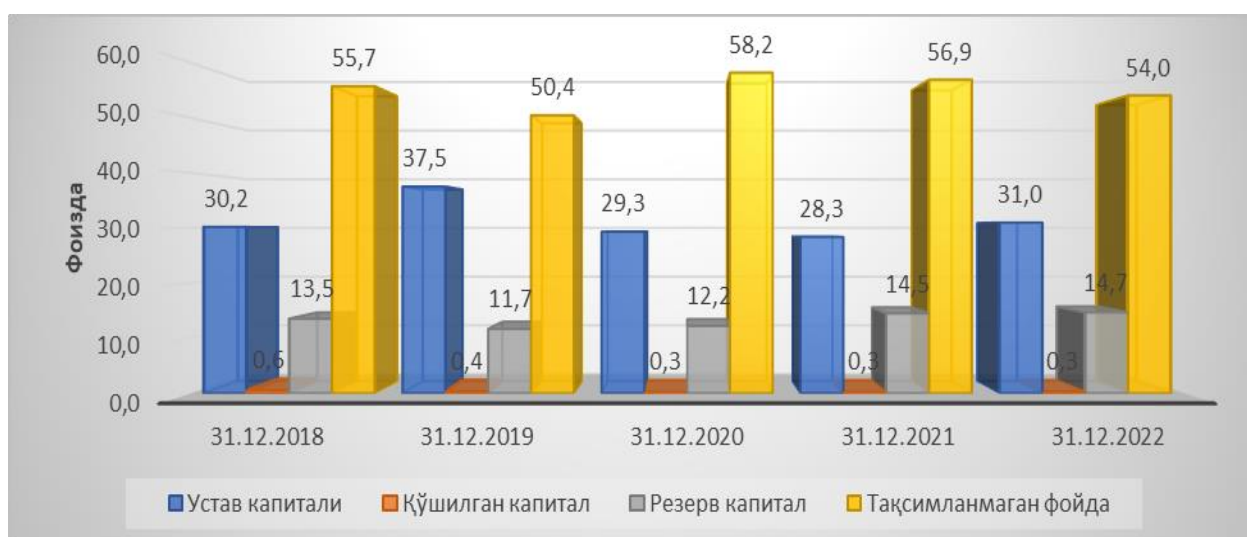

*Муаллиф ишланмаси.

Қуйида хусусий капитал аудитида таҳлилий амалларни қўллашга доир амалий мисолларни кўриб чиқамиз. Бунда “Ўздонмахсулот” акциядорлик компанияси таркибига кирувчи бир қатор жамиятларнинг молиявий ҳисобот кўрсаткичлари таҳлили бўйича маълумотлар келтирилган. Демак, аудитор хусусий капитал аудитида 8300-“Устав кпитали”, 8400-“Қўшилган капитал”, 8500-“Резерв капитали”, 8600-“Сотиб олинган хусусий акциялар”, 8700-“Тақсимланмаган фойда(қопланмаган зарар)”ни ҳисобга олувчи сётлар йил бошига ва йил охирига қолдиқлари ҳамда мажбуриятларни ҳисобга олувчи сётлар қолдиқлари маълумот манбалари бўлиб хизмат қилади. Қуйидаги 1-диаграммада хусусий капитал таркибий тузилиши таҳлили амалга оширилган.

1-диаграмма.

**«Дунё-М» АЖ хусусий капиталининг таркибий
тузилиши таҳлили, %да***

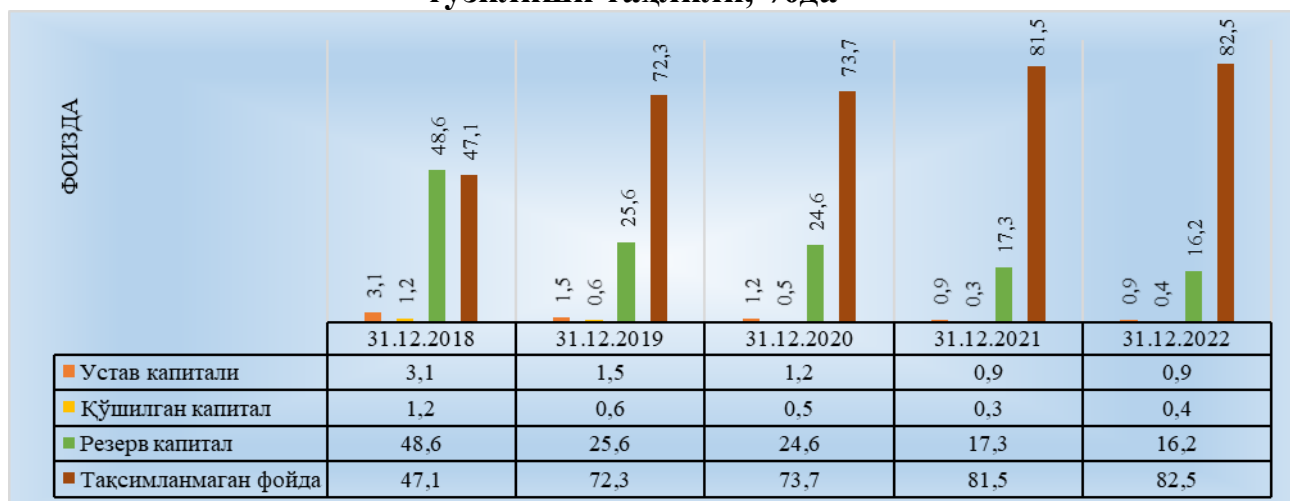
*Муаллиф ишланмаси.

«Дунё-М» АЖ хусусий капиталининг таркибида энг катта улушни тақсимланмаган фойда эгаллаган бўлиб, унинг миқдори ўртача 52,2 фоизни ташкил этган. Мазкур ҳолатни, албатта, жамият учун ижобий ҳолат деб баҳоласак бўлади. Хусусий капитал таркибида эгаллаган улушига кўра кейинги ўринни устав капитали, резерв капитали, қўшилган капитал ташкил этган. Маълумотлардан кўриниб турибдики, «Дунё-М» АЖ хусусий капиталда ноодатий оғишишлар кузатилмаган, кўрсаткичларнинг ўсиши ёки камайишининг маромийлиги кузатилган.

Худди юқоридаги каби «Ғалла-Алтег» АЖ хусусий капиталининг таркибий тузилиши таҳлил қилинди.

2-диаграмма.

**«Ғалла-Алтег» АЖ хусусий капиталининг таркибий
тузилиши таҳлили, %да**

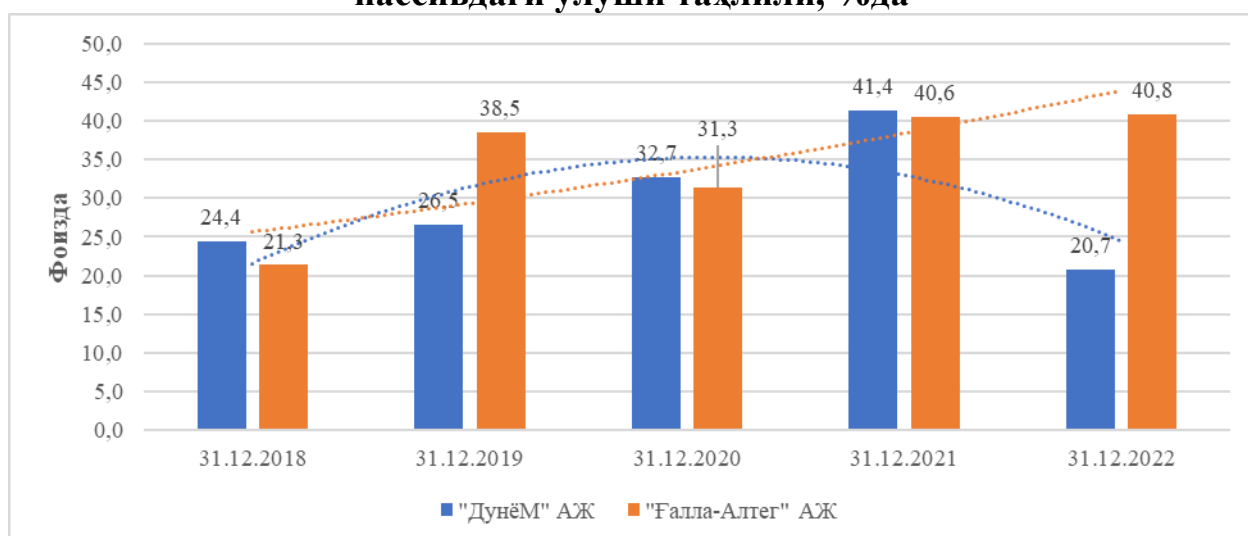
*oreniinfo.uz корпоратив ахборот ягона портали маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

Таҳлил маълумотларидан кўриниб турибдики, 2018 йил якунида хусусий капитал таркибида катта улушни резерв капитали эгаллаган, унинг миқдори 48,6 %ни ташкил этган, бироқ кейинги ҳисобот йиллар якунида унинг улуши камайган. Бунга асосий сабаб, тақсимланмаган фойда миқдорининг ўсиши ҳисобига, унинг хусусий капиталдаги улуши ошган.

«Дунё-М» АЖ, «Ғалла-Алтег» АЖларда тақсимланмаган фойданинг ўсиши жамият иш фаолиятининг самарадорлигидан далолат беради.

3-диаграмма.

**«Дунё-М» АЖ ҳамда «Ғалла-Алтег» АЖ хусусий капиталининг жами
пассивдаги улуши таҳлили, %да**

*oreniinfo.uz корпоратив ахборот ягона портали маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

Маълумотлардан кўриниб турибдики, «Ғалла-Алтег» АЖ хусусий

капиталининг пассивида тутган улушининг ўсганлигини кўришимиз мумкин. Буни ижобий ҳолат деб баҳоласак бўлади. Чунки жамият ўз маблағлари ҳисобидан активларини молиялаштириш кўрсаткичлари ўсганлигини кўриш мумкин. «ДунёМ» АЖда биз ўрганаётган даврда 2021 йил якунига қадар хусусий капиталнинг жами пассивдаги улуши ошиб борган. Бироқ 2022 йил якунида хусусий капиталнинг жами пассивдаги улуши 20,7 фоизни ташкил этганини кўришимиз мумкин. Бу мутлақ миқдорда ўтган ҳисобот даврига нисбатан 20,7 фоизга камайган. Юқоридаги диаграммада жамият хусусий капиталининг ўсганлигини кузатишимиз мумкин. Бироқ, 2022 йил 31 декабрь ҳолатига жамиятнинг жорий мажбуриятлари ўсганлиги муносабати билан хусусий капиталнинг улуши жами пассивда камайган. Мазкур ҳолат аудиторнинг эътиборини жалб этиши лозим. Чунки ноодатий оғишиш юзага келган, бунда аудитор қўшимча аудит амаллари асосида далиллар тўплаши лозим.

Шунингдек, аудиторлик текширувида омили таҳлилдан ҳам фойдаланилади. Қуйида хусусий капитал рентабеллигининг омили таҳлилини кўриб чиқамиз (1-жадвал).

1-жадвал.

**«Дунё-М» АЖ хусусий капитал рентабеллиги
омилли таҳлили***

Кўрсаткичлар	2021 йил	2022 йил	Фарқи (+,-)
	Минг сўмда		
Тушум	303 216 133	472 189 955	168 973 822
Соф фойда	15 994 222	21 174 694	5 180 472
Активлар ҳисобот даври бошига	322 638 590	264 217 897	- 58 420 693
Активлар ҳисобот даври охирига	264 217 897	482 998 531	218 780 634
Хусусий капитал ҳисобот даври бошига	105 650 140	109 277 893	3 627 753
Хусусий капитал ҳисобот даври охирига	109 277 893	99 953 404	-9 324 489
Хусусий капитал рентабеллигининг омили таҳлили			
Хусусий капитал рентабеллиги %	14,88	20,24	5,36
Сотиш рентабеллиги %	5,27	4,48	-0,79
Активларнинг айланиш коэффициенти, бирлик.	1,03	1,26	0,23
Хусусий капитал мультипликатори, бирлик.	2,73	3,57	0,84
Омиллар таъсири			
Сотиш рентабеллиги %		-2,23	
Активларни айланиш коэффициенти, бирлик.		2,82	
Хусусий капитал мультипликатори, бирлик.		4,77	
Омилларнинг умумий таъсири		5,36	

*openinfo.uz корпоратив ахборот ягона портали маълумотлари асосида муаллиф

томонидан тайёрланди.

Жадвал маълумотларига таянадиган бўлсак, хусусий капитал рентабеллигига учта омил таъсири кўриб чиқилган. Хусусан, сотиш рентабеллиги, активларнинг айланиш коэффиценти ҳамда хусусий капитал мультипликатори. Хусусий капитал рентабеллиги 2022 йил якунида 5,36 %га ўсган. Хусусий капитал рентабеллиги ўсишида асосий улушни хусусий капитал мультипликатор коэффиценти таъсири 4,77 ни ташкил этган. Бунинг маъноси шундаки, жамият активлари унинг хусусий капиталидан 4,77 марта кўплигидан далолат беради. Бу кўрсаткич юқори чиқишининг яна бир маъноси шундаки, жамият капитални жалб қилиш қобилиятига таъсир кўрсатиши мумкин. Инвестор ва кредиторлар учун бу юқори риск сифатида намоён бўлиши ва молиялаштиришга камроқ эътибор қаратишлари мумкин.

Шунингдек, хусусий капитал рентабеллиги ўсишига қисман улушни активларнинг айланиш коэффиценти 2,82 ни ташкил этган. Сотиш рентабеллиги хусусий капитал рентабеллигига ўсишига салбий таъсир этган. Умуман олганда хусусий капитал рентабеллигининг ўсишини ижобий баҳоласак бўлади.

Хулоса

1. Аудиторлик текширувида таҳлилий амаллар аудиторларнинг иш самарадорлигининг ошишига ҳамда иш сифатини лозим даражада таъминлашга хизмат қилади. Аудиторлар аудит жараёнида қўлланиладиган амалларни профессионал мулоҳазасидан келиб чиққан ҳолда мустақил равишда белгилайди. Бунда асосий эътибор қўлланилаётган амаллар текширилаётган аудит объекти бўйича етарли ва ишончли далил тўплашга имкон беришга қаратилади. Хулоса қилиб айтганда, танланган таҳлилий амаллар тури ва у таъминлай оладиган аниқлик ўртасида тўғридан-тўғри боғлиқлик мавжуд. Умуман олганда, қўлланиладиган таҳлилий амаллар қанчалик аниқ бўлса, ушбу амаллар олинган ахборотларнинг ишончилиги шунчалик юқори бўлади.

2. Рискка асосланган аудит ёндашувида таҳлилий амаллар муҳим роль ўйнайди. Тўғри ёндашув асосида ишлаб чиқилган ва бажарилган таҳлилий амаллар аудиторга бошқа батафсил аудит амалларини қисқартириш ёки алмаштириш орқали аудит мақсадларига янада самарали эришиш имконини беради.

3. Таҳлилий амалларнинг самарадорлиги аудиторнинг тадбиркорлик субъекти бизнес-муҳитини тушунишига ва профессионал мулоҳазалар асосида фойдаланишига боғлиқ. Шунинг учун таҳлилий амаллар аудит гуруҳининг юқори малакага эга аъзолари томонидан бажарилиши ёки кўриб

чиқилиши керак.

4. Ўрнатилган тартибда ишлаб чиқилган ва бажарилган таҳлилий амалларнинг натижалари асосида чиқарилган хулосалар молиявий ҳисоботнинг айрим таркибий қисмлари ёки элементлари аудити жараёнида чиқарилган хулосаларни тасдиқлаш имконини беради. Бу аудиторга аудиторлик фикри учун асос қилиб олиш мумкин бўлган тегишли хулосалар чиқаришга ёрдам беради.

5. Аудитида таҳлилий амалларни қўллаш орқали хусусий капитал миқдори тўғрисидаги ахборотлар ишончли шаклланганлиги тўғрисида маълумот тақдим этиш имконини беради ҳамда тадбиркорлик субъекти фаолиятига етарлилиги баҳоланади. Мазкур маълумотлар асосида акциядорлар умумий йиғилишида жамият фаолиятини ривожлантиришга оид қарорлар қабул қилиши мумкин.

6. Хусусий капитал рентабеллигига таъсир этувчи омилларни баҳолашда сотиш рентабеллиги, активларни айланиш коэффициенти, хусусий капитал мультипликатори кўрсаткичлари таҳлил қилинади. Сотиш рентабеллиги соф фойдани маҳсулот сотишдан олинган тушумга нисбати, активларнинг айланиш коэффициенти соф фойдани активларнинг ўртача йиллик қолдиқ қийматига нисбати, хусусий капитал мультипликатори активларнинг ўртача йиллик қолдиқ қийматини хусусий капиталнинг ўртача йиллик қолдиқ қийматига нисбати сифатида аниқланади. Мазкур ҳолатда хусусий капитал мультипликаторининг ўсиши жамиятнинг активларига бўлган инвестиция унинг акциядорларининг инвестицияларига нисбатан ўсиб бораётганидан далolat беради. Умумий хулоса сифатида хусусий капиталнинг рентабеллиги сотиш рентабеллиги ҳамда активларнинг айланиш коэффициентининг ўсиши ҳисобига ошса, мақсадга мувофиқ бўлади деб ҳисоблаймиз.

Фойдаланилган адабиётлар

1. The International Standard of Audit (ISA) 520 “Analytical procedures”. www.iasplus.com
2. Авлокулов А.З. Аудитнинг халқаро стандартлари асосида таҳлилий амалларни қўллашни такомиллаштириш // Иқтисодиёт ва таълим. 2020 № 6. – Б. 234.
3. Чориев И.Х. Молиявий ҳисоботлардаги хатоликларни аниқлашда таҳлилий амаллардан фойдаланишнинг услубий жиҳатлари / Scientific Journal of “International Finance & Accounting” Issue 1, February 2023. ISSN: 2181-1016.

4. Аренс Э.А., Лоббек Дж.К. Аудит / пер. с англ. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 235 с.

5. Rick Hayes, Roger Dassen, Arnold Schilder, Philip Wallage, «PRINCIPLES OF AUDITING» Second edition published by Pearson Education Limited 2005. – P. 318.